

КІБАЛЬНИК Любов Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент

РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДО ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН

Проаналізовано специфіку інструментів адаптації до гео економічних змін найбільш розвинутих регіональних інтеграційних утворень, як-от: Європейський Союз, Північно-американська зона вільної торгівлі та Асоціація країн Південно-Східної Азії. Виокремлено три основні регіональні механізми регулювання гео економічних трансформацій: 1) тарифно-орієнтований; 2) геополітично-орієнтований; 3) компетенційно-орієнтований. Обґрунтовано, що серед цих механізмів найбільш ефективним є компетенційно-орієнтований підхід. Доведено, що у складі кожного з угруповань доцільно виділити дві категорії країн: інфестаторів та контамінантів.

Ключові слова: регіоналізація, інтеграційні угруповання, країни-інфестатори, країни-контамінанти, інструменти адаптації.

The specific character of adaptation tools to geo-economic changes of the most developed regional integration structures, such as: European Union, North American Free Trade Area and the Association of South-East Asia Countries, is analyzed. Three main regional mechanisms of the regulation of geo-economic transformations are distinguished; they are; 1) tariff oriented; 2) geopolitically oriented; 3) competence oriented. It is substantiated that the most efficient mechanism is competence oriented approach. It is proved that two categories of countries should be distinguished in each group; they are infestators and contaminants.

Key words: regionalization, integration groups, infestator countries, contaminant countries, adaptation tools.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. На початку XXI ст. сучасна гео економічна система переживає темпоральну трансформацію і у низці своїх життєво важливих проявів демонструє риси нової історичної епохи. Помітно частіше проступають контури монополяризації світового господарства та кризових явищ. У розвитку гео економічних відносин декларування демократичних принципів і процедур, застосовується, як прикриття зовсім недемократичної політики. Внаслідок цілеспрямованого курсу на інституціоналізацію фінансового сектора забезпечується асиметрія економічного зростання між економічно розвинутими країнами та країнами з транзитивними економіками. Водночас процеси регіоналізації, на нашу думку, діють на противагу негативним проявам функціонування міжнародних економічних організацій. З огляду на це, вважаємо актуальним дослідження механізмів адаптації

Теорія та механізм регулювання регіональної економіки

регіональних інтеграційних угруповань до глобальних гео економічних трансформацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам вивчення різних аспектів гео економіки присвячено праці таких вчених, як-от: В. Дергачов, К. Жан, Е. Кочетов, Е. Лутвак, О. Неклесса, П. Савона, А. Філіпенко, Ю. Яковець та ін. Ці дослідження, насамперед, стосуються визначення суті, структури та основних методологічних підходів аналізу такого системного утворення, як гео економіка. Проблемами трансформації суспільства загалом, економічних трансформацій та кардинальних якісних та кількісних змін у економічних системах займалися В. Базилевич, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Корнаї, І.Лукінов, Ю.Пахомов, К.Поланьїта ін. Водночас сучасні кардинальні зміни у гео економічному просторі є недостатньо дослідженими, а проблеми формування регіональних механізмів реагування на гео економічні трансформації не отримали поглибленого висвітлення в економічній літературі.

Метою дослідження є виокремлення основних інструментів реагування на гео економічні трансформації окремими регіональними інтеграційними угрупованнями на основі аналізу специфіки їхніх механізмів адаптації до цих змін.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Аналізуючи механізми пристосування до гео економічних змін, пропонуємо спиратися на класифікацію за територіальними рівнями. Остання передбачає визначення найбільш ефективних інтеграційних угруповань не за ступенем інтеграції, а за кінцевими результатами діяльності. Загалом основні показники, що відображають результати діяльності інтеграційних угруповань світового простору, відображено у таблиці 1.

Таблиця 1. Результати діяльності основних інтеграційних угруповань світу*

Інтеграційні угруповання	Населення (млн осіб)	ВВП (млрд дол.)				Учасники
		2009 р.	2012 р.	Зростання %	На душу населення	
Економічне співтовариство країн Центральної Африки	146,08	271,15	283,93	4,71	1,944	11
Економічне співтовариство країн Західної Африки	294,65	530,20	561,42	5,89	1,905	15
Андське співтовариство	97,33	825,92	869,88	5,32	8,937	4
Карибське співтовариство	16,53	97,17	96,77	-0,41	5,855	15
ЕС-33	576,328	15828,07	16126,95	2,08	28,034	33
Рада співробітництва арабських держав Перської затоки	38,61	1039,00	1195,00	15,01	30,951	6

Продовження таблиці 1.

Митний союз Білорусії, Казахстану і Росії	169,10	2418,81	2542,81	5,13	15,037	3
Спільний ринок країн Південної Америки	282,60	3023,00	3213,00	6,29	11,369	5
Асоціація держав Південно-Східної Азії	2146,14	16156,34	17780,87	7,66	8,285	17
Північно-американська зона вільної торгівлі	456,46	17112,00	17615,00	2,94	38,590	3

*Складено автором за джерелами [1; 2].

Аналіз результатів діяльності основних інтеграційних угруповань свідчить, що хоча в світі існує велика кількість угод про регіональну інтеграцію, результативність цієї співпраці у більшості випадків є відносно декларативною. На нашу думку, з метою узагальнення регіональних механізмів адаптації до гео економічних трансформацій, увагу доцільно сконцентрувати на регіональних угрупованнях, що здійснюють значний внесок у виробництво світового валового продукту. Серед таких виокремимо: у Західній Європі – Європейський Союз (ЄС); у Північній Америці – Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА); у Південно-Східній Азії – Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСЕАН).

Серед зон вільної торгівлі однією з найактивніших в розрізі наднаціонального регулювання гео економічних трансформацій є північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), тобто угода про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою, що ґрунтується на моделі Європейського Співтовариства (Європейського Союзу). На початок ХХІ ст. НАФТА є найбільшою у світі регіональною зоною вільної торгівлі. Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі містить комплекс домовленостей, що розповсюджуються, окрім торгівлі, на сферу послуг і інвестицій і об'єднує дві промислово розвинуті держави та одну країну, що розвивається. Створення зони вільної торгівлі у північноамериканському регіоні було обумовлено низкою гео економічних чинників: географічною близькістю країн-учасниць і елементами взаємодоповнюваності структур національних економік; тісними торговими зв'язками і розширеним виробничим кооперуванням; зростаючою мережею підконтрольних підприємств американських ТНК в Канаді та Мексиці і Канадських ТНК в США; посиленням позицій ЄС, Японії і нових індустріальних країн на світовому ринку. З огляду на вище зазначені гео економічні передумови базовою платформою позиціонування НАФТА є зняття бар'єрів на торгівлю товарами між країнами-учасницями. Загалом динаміку показників внутрішньої торгівлі в країнах НАФТА за 2005–2013 рр. відображено на рисунку 1.

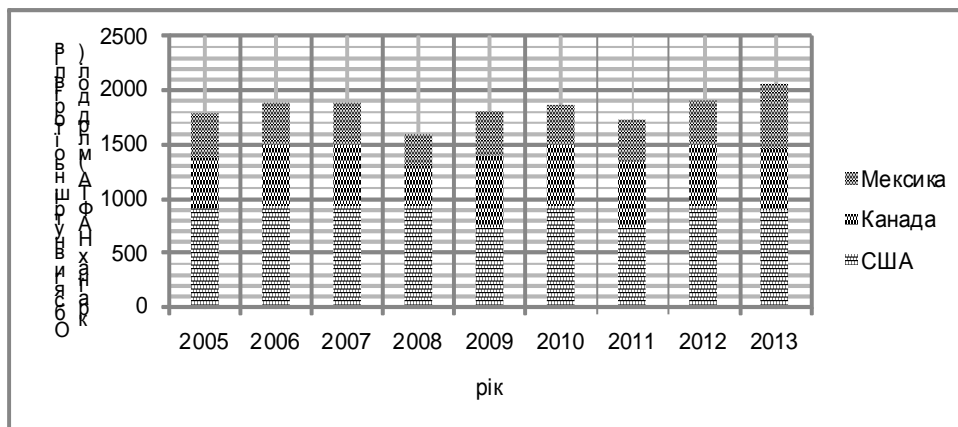

Рис. 1. Динаміка показників внутрішньої торгівлі в країнах НАФТА за 2005–2013 рр.*

*Складено автором за джерелами [3; 4].

До основних елементів реагування НАФТА на міжнародні трансформації у гео економічному просторі, слід віднести: зняття бар'єрів та стимулювання руху товарів і послуг між країнами-учасницями угоди; створення і підтримка умов справедливої конкуренції в зоні вільної торгівлі; залучення інвестицій у країни-члени угоди; забезпечення належного і ефективного захисту та охорони прав інтелектуальної власності в цій Зоні; створення дієвих механізмів впровадження і використання угоди, спільного вирішення суперечок та управління; встановлення бази для майбутньої тристоронньої, регіональної та міжнародної кооперації з метою розширення і покращення Угоди [5].

Серед основних переваг пристосування до гео економічних змін країнами НАФТА є формування такої інституційної структури, яка забезпечує мобільність реагування як на зовнішні конфлікти відносно третіх держав, так і на внутрішні координаційні аспекти. Наслідком цього є суттєва стійкість до трансформаційних процесів у гео економіці.

Водночас структура північноамериканського інтеграційного угруповання має особливості у порівнянні з європейською моделлю пристосування до гео економічних трансформацій. Головна відмінність – асиметричність економічної залежності США, Канади і Мексики. Взаємодія господарських структур Мексики і Канади за глибиною і масштабами значно поступається канадо-американській і мексико-американській інтегрованості. Канада і Мексика швидше є конкурентами на американському ринку товарів і робочої сили, суперниками із залучення капіталу і технологій американських корпорацій, ніж партнерами в інтеграційних процесах.

Інша особливість північноамериканського економічного угруповання полягає в тому, що її учасники знаходяться в різних стартових умовах. Якщо Канаді за останнє десятиріччя вдалося наблизитися за основними макропоказниками (обсяги ВВП на душу населення, продуктивність праці) до США, то Мексика, що значний період часу знаходилася у статусі економічно відсталого держави з великою зовнішньою заборгованістю, поки що, помітно відстає від інших членів НАФТА.

Різниця у розмірах ВВП на душу населення між Мексикою і США сягає 6,6 разів, а з Канадою – 4,1 рази. Такий істотний розрив рівнів

економічного розвитку країн-членів ускладнює створення єдиного господарського комплексу. Варто зазначити, що всередині НАФТА є лише один центр економічної сили – США. Ця моноцентричність полегшує управління (країна-лідер легко може нав'язати свої рішення більш слабким партнерам), але одночасно створює середовище потенційних конфліктів. Інтеграція теж виявляється однобокою: Канада і Мексика тісно інтегровані зі США, але не одна з одною.

Таким чином, країни НАФТА мають досить помірний рівень регулювання гео економічних трансформацій. Проте, особливості інтеграційних процесів у межах угруповання забезпечують стабілізацію показників внутрішньої торгівлі та гармонізацію відносин у сферах, що є вигідними для всіх трьох країн. Водночас стійкість до кризових явищ в аналізованих країнах є результатом не стільки взаємодоповнюваної структури торгівлі, скільки оперативного реагування на диспропорції у монетарній та фіскальній сферах.

Зауважимо, що до негативних елементів цієї системи слід віднести відсутність узгодженості дій у довгострокових стратегічних кроках і вироблення програм для реагування на такі негативні гео економічні процеси для цих країн, як-от: нерівномірність, посилення диференціації у рівні розвитку між країнами, окремими регіонами; розшарування економічного потенціалу у цих країнах, а як наслідок виникнення центрів, де зосереджуються інтелектуальні сили і куди притягується фінансовий капітал. Отже, йдеться про тарифно-орієнтовану систему адаптації до гео економічних змін, що ґрунтується на регіоналізації торгових елементів та охоплює спільні інфраструктурні, аналітичні, контрактні відносини між аналізованими країнами.

Наступним інтеграційним угрупованням, що має значні результати діяльності, суттєві географічні масштаби, а тому і наднаціональний рівень регулювання гео економічних трансформацій, є АСЕАН. Метою асоціації є прискорення економічного розвитку та соціального прогресу в країнах-учасниках, захист миру та стабільності в регіоні, а також надання країнам Південно-Східної Азії можливостей мирного врегулювання спірних питань. В основу АСЕАН покладено зону вільної торгівлі, що надає систему тарифних преференцій для сприяння вільного потоку товарів в межах цього угруповання.

З метою підвищення конкурентоспроможності товарів, вироблених в зоні АСЕАН, а також створення умов для залучення інвестицій було розроблено нові форми промислового співробітництва (АІКО). Зміни економічної ситуації у світі, виконання країнами АСЕАН зобов'язань перед СОТ, створення передумов для реалізації ідеї зони вільної торгівлі та зони інвестицій АСЕАН зумовили зміни низки параметрів, на яких ґрунтувалися промислові програми співпраці. Нова схема промислового співробітництва АСЕАН, зберігши окремі особливості попередніх схем, передбачає ширше використання тарифних і нетарифних методів регулювання. Її цілями є: зростання виробництва промислової продукції; поглиблення інтеграції; збільшення рівня інвестицій у держави АСЕАН із третіх країн; розширення внутрішньої торгівлі між країнами АСЕАН; удосконалення технологічної бази; підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку; зростання ролі приватного сектора.

Теорія та механізм регулювання регіональної економіки

На сьогодні взаємодія в рамках цього інтеграційного угруповання має досить декларативний характер з огляду на показники міжнародної торгівлі. (рисунок 2). Головними цілями організації є геополітичні аспекти, зокрема, встановлення миру і стабільності в регіоні через прихильність принципам Статуту ООН; прискорення економічного, соціального і культурного розвитку її держав-членів на основі співпраці і взаємодопомоги; підтримка взаємовигідного співробітництва з міжнародними і регіональними організаціями, що мають подібні цілі. Таким чином, йдеться про геополітично-орієнтовану систему адаптації геоekonomічних цілей, що ґрунтується на регіоналізації інститутів консультативної та політичної сфери і акцентує увагу на спільних, соціальних, та інфраструктурних відносинах між країнами АСЕАН.

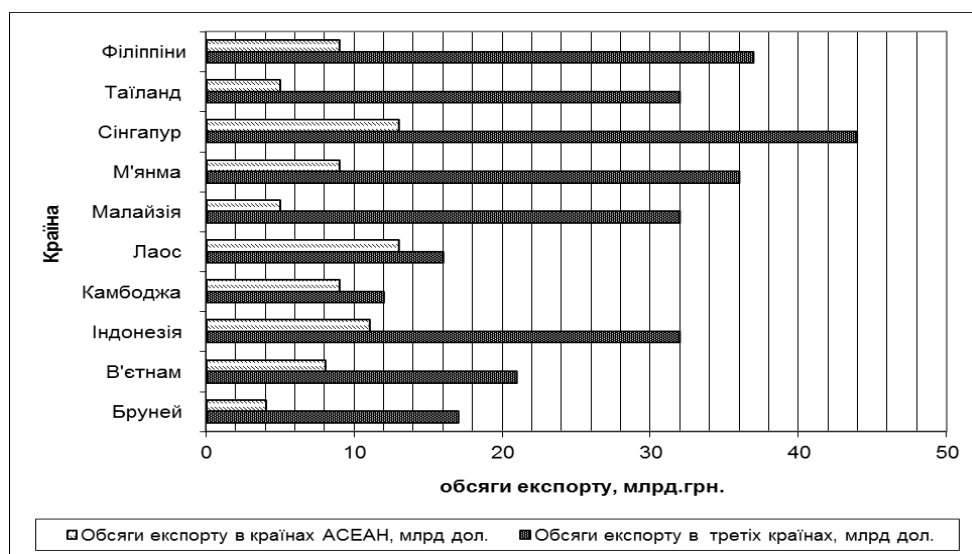

Рис. 2. Показники міжнародної торгівлі в країнах АСЕАН за 2013 р.*

*Складено автором за джерелами [6–8].

На противагу двом вище зазначеним підходам адаптації до геоekonomічних змін, Європейська інтеграція є складним і багатограним процесом, заснованим на взаємодії міжнародно-правових форм і методів співпраці з елементами внутрішнього федералізму. Ефективність регіональних інструментів реагування на геоekonomічні трансформації цієї організації є унікальною, що засвідчують показники міжнародної торгівлі. Так, питома вага ЄС у світовій торгівлі перевищує рівень США. На частку промислових товарів припадає близько 80 % загального імпорту країн ЄС зі США. Виробниче та транспортне обладнання – найбільш важлива група позицій і у світовому експорті, і у світовому імпорті. Члени Союзу виробляють до 80 % промислової продукції, 3/4 імпорту і 4/5 експорту всіх країн Західної Європи. Частку країн ЄС та інших найбільших учасників міжнародної торгівлі у світовому експорті та імпорті у 2013 р. зображено на рисунку 3.

Концептуалізація системи інструментів реалізації геоekonomічної політики в країнах Європейського Союзу свідчить, що завдяки симбіозу спільних компетенцій, які супроводжуються координацією виключних компетенцій в Європейському Союзі, здійснюється одночасне коригування як з боку національних економічних систем, що спрямоване на стратегічні цілі і

формування дорожньої карти розвитку, так і внутрішні корекції щодо функціональних аспектів.

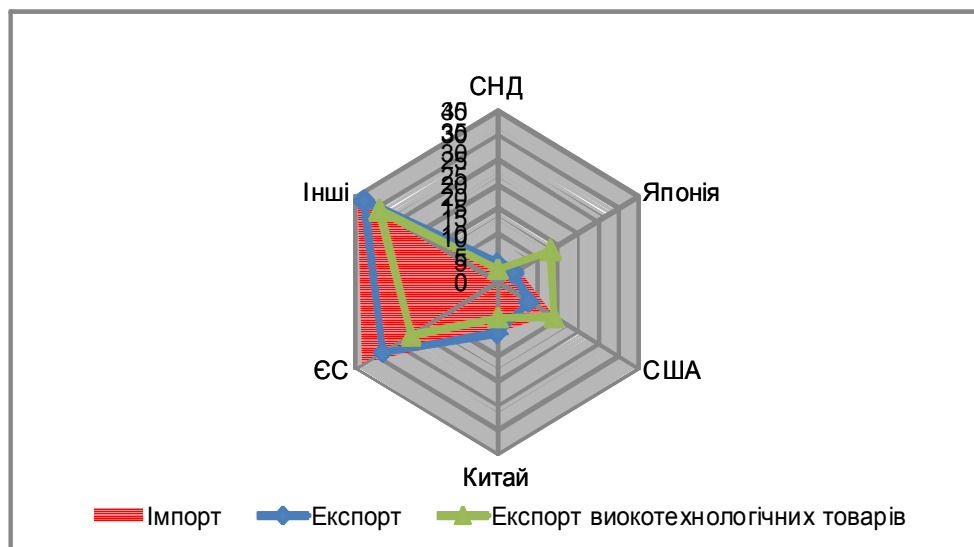

Рис. 3. Частка країн ЄС та інших найбільших учасників міжнародної торгівлі у світовому експорті та імпорті у 2013 р.*

*Складено автором за джерелами [1; 9; 10]

Вище зазначене дозволяє швидше реагувати на новітні виклики у міжнародній торгівлі та визначати оптимальні рішення не тільки в рамках наднаціонального рівня, але й на мезо- та мікро- рівнях. Водночас внутрішня економічна ефективність варіюється від держави до держави. Пакт про стабільність і зростання регулює фінансово-бюджетну політику Європейського Союзу. Він поширюється на всі держави-члени, з конкретними правилами, які застосовуються щодо членів євросони, котрі передбачають, що дефіцит бюджету кожної держави не повинен перевищувати 3 % ВВП, а державний борг – 60 %. Водночас є країни які розраховують свій майбутній бюджет з дефіцитом, що значно перевищує 3 %, а країни євросони загалом мають борг, що перевищує 60 % ВВП.

Ще одним фактом, що засвідчує значну диференціацію і асиметрію розвитку, є те, що 5 країн-членів з найбільшим ВВП (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія та Іспанія) створюють більше 70 % всього ВВП Євросоюзу, а 10 країн з найменшим ВВП – лише 3 %. Також асиметрія економічних проблем в країнах ЄС, що є проявом гео економічної політики, виявляється у структурі безробіття, рівень якого варіюється серед держав-членів. Так, у Іспанії, Ірландії та балтійських країнах рівень безробіття у два, а то й у три рази перевищує середній по ЄС. Скоригований рівень безробіття в країнах Європейського союзу у березні 2013 р. становив 8,3 % порівняно з 6,7 % у березні 2012 р. [11; 12]. Слід підкреслити, що вище зазначене, на нашу думку, є наслідком саме гео економічної політики Європейського союзу.

Отже, система інструментів реалізації гео економічної політики в країнах Європейського Союзу засвідчує, що завдяки симбіозу спільних та виключних компетенцій, у Європейському Союзі здійснюється одночасне коригування як стратегічних планів, так і функціональних аспектів його

діяльності. Таким чином, йдеться про компетенційно-орієнтовану систему адаптації до гео економічних змін у світовому господарстві, що ґрунтується на односторонній регіоналізації інститутів фінансової, монетарної сфери та акцентує увагу на концентрації повноважень серед країн-лідерів угруповання.

Підсумовуючи особливості реагування на гео економічні трансформації та враховуючи специфіку гео економічного впливу країн в межах регіональних інтеграційних угруповань, пропонуємо у їхній структурі розрізнити дві групи країн. Перша категорія це – країни-інвестатори, що мають можливість коригувати динаміку економічної активності за рахунок інших країн, не витрачаючи власні ресурси. Такі країни забезпечують процвітання власної економіки завдяки регулюванню тих чи інших параметрів країн-контамінантів. Останні – це ті країни, які змушені підпорядковуватись спільним та виключним компетенціям головуючих акторів міжнародного ринку. Для країн-контамінантів ці дії можуть мати загрозу зниження конкурентоспроможності національної економіки, обмеження присутності на міжнародних ринках, погіршення інвестиційного клімату, деградації екологічної ситуації тощо. Країни-інвестатори є лідерами в галузях інформаційної сфери та технологій постіндустріальної сфери.

Країни-контамінанти відокремлені від країн-інвестаторів технологічною та інституційною завісою. Вони не мають можливості створити свій сектор високих технологій та інституційних бар'єрів. Їм лишається тільки купувати високотехнологічну продукцію за монополярно високими цінами та у інституційних рамках країн-інвестаторів. Ті країни, які швидше освоюють ядро майбутнього нового технологічного укладу, набувають статусу інвестаторів. В умовах відкритості економік країн-контамінантів інвестаторам досить легко вдається знайти ринок збуту товарам, які в інших умовах загрожували б останнім кризою перевиробництва. Продовження життєвого циклу продукції та «перенесення» кризи перевиробництва у країни-контамінанти уможливується через відсутність аналогів на ринку, неконкурентоспроможності вітчизняної продукції, дефіциту тих чи інших товарів, заниженого рівня споживчих вимог тощо.

На нашу думку, інтеграційні угруповання НАФТА і ЄС можна сприймати як своєрідну модель нейтралізації кризових проявів у економічному розвитку провідних країн. Так, зокрема, у НАФТА Сполучені Штати Америки вирішують економічні проблеми за рахунок Канади та Мексики. Щодо ЄС, то внаслідок вступу нових членів, рівень розвитку яких є нижчим, ніж у провідних країн організації, створюється гарантований «внутрішній» ринок збуту застарілої продукції та технологій. Нової якості цьому процесу надає той факт, що країни-інвестатори здійснюють політику активного залучення висококваліфікованих фахівців, учених, завдаючи величезних економічних збитків країнам-контамінантам. Так, показовими є, опубліковані у 2012 р. дані Всесвітньої організації інтелектуальної власності, згідно з якими автором кожної четвертої патентної заявки, поданої у США, є іноземний громадянин, який працює у Сполучених Штатах Америки.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, систематизація регіональних механізмів адаптації до гео економічних трансформацій засвідчує, що інструменти реагування на гео економічні зміни доцільно згрупувати у певні блоки: 1) тарифно-орієнтований; 2) геополітично-

орієнтований; 3) компетенційно-орієнтований. Серед механізмів адаптації до змін у гео економічному просторі найбільш ефективним інструментом є компетенційно-орієнтований підхід, що застосовується у ЄС. У будь-якому регіональному угрупованні, незалежно від ступеня інтеграції, але враховуючи гео економічну залежність між країнами, слід розрізняти дві категорії: країни-інвестори та країни-контрактанти. У наявних теоретичних і практичних напрацюваннях, котрі стосуються міждержавних економічних відносин регулювання гео економічних трансформацій на регіональному рівні, відсутні концепції, які пояснюють асиметричність розвитку національних економічних систем та значну диференціацію наслідків світових фінансово-економічних криз, що й може бути об'єктом подальшого дослідження у цій сфері.

Список використаних джерел та літератури:

1. World Trade Report 2013. Factors shaping the future of world trade The World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report13_e.pdf
2. Annual Report 2013. The World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep13_e.pdf
3. The official site. North American Free Trade Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naftanow.org/about/default_en.asp
4. Trade Investment and Economic Statistics. Foreign Affairs Trade and Development Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.international.gc.ca/economist-economiste/statistics-statistiques/index.aspx?lang=eng>
5. World Trade Organization International Trade Statistics 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/rese/statise/its2013_e/its2013_e.pdf
6. Country Report of the ASEAN Assessment on the Social Impact of the Global Financial Crisis: Indonesia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/wp-content/uploads/2013/07/Indonesia.pdf>
7. ASEAN Economic Community Chartbook 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/wp-content/uploads/2013/07/AEC-Chartbook-2010.pdf>
8. The official site. ASEAN Publications [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/resources/>
9. Доля стран СНГ, ЕС и других крупнейших участников международной торговли в мировом экспорте и импорте в 2012 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cisstat.com/rus/graphik/f-trade2013.pdf>
10. Анализ международной торговли между странами ЕС и странами Восточного партнерства за 2002–2013 годы // Обозреватель, 25 апреля, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/Infographic/81496-analiz-mezhdunarodnoj-torgovli-mezhdu-stranami-es-i-stranami-vostochnogo-partnerstva-za-2002-2013-godyi.htm>
11. Foresight 2020: Economic, industry and corporate trends. A report from the Economist Intelligence Unit sponsored by Cisco Systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiuForesight2020 WP.pdf
12. The official site. The International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/index.htm>